

УДК 908 (477) «18»

СТАНОВЛЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ XIX ст.

Юрій Земський

Хмельницький національний університет
Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11
e-mail: yury_zemsky@ukr.net

Серед наймодерніших сфер успішного бізнесу нашого часу по праву пріоритетні позиції зайняла галузь туризму. Сьогодні це найбільш динамічний сектор світової економіки. У 2015 р. було зареєстровано 1,186 млрд міжнародних туристів (у 2016 р. їх було вже 1,235 млрд), а окрім того – ще близько 5,5 млрд внутрішніх туристів. Ця ж статистика засвідчує, що туризм і пов'язані з ним галузі сукупно згенерували 7,2 трлн\$ внеску у світовий валовий продукт і створюють понад 280 млн робочих місць. Середньорічні темпи зростання міжнародних прибуттів за десятиліття 2005-2015 рр. склали 3,9% [12, с. 111]. Усе це красномовно пояснює ту прискіпливу увагу, якої набула царина туризму у наукових дослідженнях економістів, соціологів, філософів, географів тощо. Проте, туризм, а особливо – краєзнавчий туризм має ще й надзвичайно потужний потенціал громадянського та національно-патріотичного виховання, але, на жаль, можна констатувати, що ця роль туризму дуже слабко досліджена та зовсім не достатньо використовується.

За роки незалежності в Україні, станом на 2017 р. вже захищено 612 дисертацій, що стосуються різних проблем туризму (на загал у 19-ти різних галузях знань). Однак, із цього різноманіття чітко виокремилися у лідерах науковці економісти (49% дисертацій), географи (15%) та педагоги (10%) [1, с. 12]. Отож, туризм найбільше досліджується саме як галузь економіки, як комерційно вигідна справа. Й у нас склалася ціла плеяда знаних фахівців у цій сфері – М. Борушак, В. Василенко, Л. Дядечко, Н. Кудла, М. Мальська, Т. Ткаченко, І Школа [2; 3; 5; 6; 8; 11; 19] та багато інших. Водночас, у галузі теоретичного осмислення соціальної ваги туризму, його можливостей в сприянні громадянському та національно-патріотичному вихованню вагомим науковим напрацювань маємо значно менше [7; 9; 12; 13; 14; 15]. Тож доцільним вбачається звернутися до витоків формування краєзнавчого туризму в Україні та з'ясувати яке змістовне наповнення надавали йому ті українські діячі, кого має-

мо пам'ятати та шанувати як основоположників цієї справи.

Серед різних видів сучасного туризму (як-то пляжно-бальнеологічного, розважального, пізнавально-мандрівного, релігійно-паломницького тощо) одним із найбільш поширених і доступних для широких верств є, звісно, краєзнавчий туризм, що передбачає безпосереднє ознайомлення із ландшафтно-природними й історико-культурними особливостями рідного краю – своєї рідної місцевості (як традиційно кажуть – «малой батьківщини») та навколишніми ближчими та дальшими землями своєї країни. Такий туризм є не лише гарним відпочинком – змістовним і пізнавальним проведенням часу, але й важливим засобом національно-культурного та громадянсько-патріотичного виховання. Однак цього значення внутрішнього туризму (тобто, туризму в межах рідної держави – ознайомлення з історичними пам'ятками свого краю та сусідніх областей чи земель України), на жаль, ні наші владні органи державного та місцевих рівнів, ні громадські та політичні організації й об'єднання не враховують. Тож досі про регіональний і міжрегіональний розвиток внутрішнього українського – краєзнавчого туризму системно ніхто не дбає та майже жодним чином цьому ніхто не сприяє.

Проте, важливість значення краєзнавчого туризму була визначена вже досить давно. Приміром, ще у 80-х рр. XIX ст. Іван Франко наголошував на національно-світоглядно-формуючому та патріотично-виховному значенні пізнання свого краю, рідної землі, розумінні особливостей культури та побуту рідного народу, усвідомленні історичного зв'язку з попередніми поколіннями прадідів-дідів-батьків тощо. Водночас, він ставив за приклад у цьому сенсі німців, де кожна провінція, кожна з німецьких земель має величезну краєзнавчу літературу, до якої належать не лише спеціальні праці про міста, регіони, замки, фортеці, різні історичні пам'ятки тощо, але й чисельні популярні видання, які передають широким колам читачів (а що особливо важливо – мо-

лоді) систематично та доступно викладені результати тих спеціальних праць, даючи, тим самим, кожному, навіть найменш підготовленому та найменш заможному, можливість докладно ознайомитися з історією та культурою своєї Вітчизни. При цьому, І. Франко цілком слушно резюмує, що чужі справи – знати цікаво (те, чим займається, власне, міжнародний туризм), а от свої (що є справою внутрішнього – краєзнавчого туризму) – просто необхідно [16, с. 116].

Одним із перших українців, хто теоретично осмислив та обґрунтував виховну й світоглядно-формуючу роль пізнання рідної землі та рідного народу – був педагог, вихованець Новгород-Сіверської гімназії та Московського університету, творець ідеї національної школи Костянтин Ушинський (1824-1871). Він ще у середині XIX ст. наполягав на обов'язковому впровадженні до навчально-виховного процесу краєзнавчого матеріалу та запропонував забезпечувати таке вивчення (рідного краю) введенням до навчальних планів початкових шкіл спеціального предмету – «вітчизняознавства» [17]. К. Ушинський доводив, що успішним може бути лише навчання, що здійснюється на основі вивчення рідної землі, її природи, а також культури й історії рідного народу, зокрема народного усного, музичного й ужиткового мистецтва та побуту, традицій і звичаїв, світоглядних цінностей, вірувань тощо.

Ця концепція цілком співпадала із популярними у першій половині XIX ст. у Західній Європі ідеями Йоана Гердера. Німецький філософ ще наприкінці XVIII ст. виголосив, що людина сама по собі нездатна досягнути найвищого розвитку особистості та таланту без колективного досвіду рідного народу, без опертя на рідне національно-культурне середовище [4]. Сукупно, така методологія отримання знань незаперечно формувала тверде самоусвідомлення власної ідентичності молоді людини, тобто безпосереднє усвідомлення нею свого історичного та культурного зв'язку з рідним національно-культурним середовищем – рідною землею своїх пращів-дідів-батьків та їхніми світоглядно-культурними цінностями та переконаннями, залишеними у спадок.

До числа найперших практиків самостійно організованого своєрідного «краєзнавчого туризму» в Україні маємо віднести хлопomanів 50-х рр. XIX ст. Це були переважно студенти та гімназисти, що під впливом демократичних змін і націоформуючих процесів, що відбувалися в Європі за наслідками революції 1848 р –

так званої «Весни народів», а водночас під впливом ліберальних реформ Олександра II «Визволителя» у Російській імперії – перейнялися ідеєю ближче пізнати свій рідний народ український і допомогти йому швидше звільнитися від пережитків кріпацького життя та кріпацької свідомості.

Отож ми цілком об'єктивно називаємо наших хлопomanів національно переконаними українцями модерного часу, можна навіть сказати – «ранніми» українськими націоналістами, власне – першими представниками української національної еліти модерного типу, котрі не лише самі усвідомлювали свою українськість, але й прагнули поширити таке ж усвідомлене переконання на широкі верстви українського люду, й першочергово – серед українського селянства. Йдеться про Володимира Антоновича, Тадея Рильського, Бориса Познанського, Костя Михальчука, Павла Житецького, Анатолія Свидницького, Павла Чубинського, братів Синегубів та інших видатних українців середини XIX ст. Їхнє спілкування з народом і так звані «виходи в народ» не лише сприяли утвердженню їх власних переконань щодо національної української самоідентифікації (попри те, що більшість хлопomanів мали часткове польське або російське походження, а отже їхнє приватне життя й освітній процес перебували під впливом відповідних культур), але своєю культурницькою діяльністю у середовищі українського селянства вони поширювали серед селян загальнонаціональне українське усвідомлення.

Щодо змісту діяльності хлопomanів у ході їхніх краєзнавчих подорожей і перебування у середовищі українського селянства дізнаємося із документів російсько-імперської поліції. Зокрема, у слідчій справі, яка наприкінці 1860 р. велася щодо низки київських студентів, звинувачених у «злочинному зближенні з селянами», зберігся допит одного із головних звинувачуваних – Володимира Антоновича, звідки маємо короткі біографічні свідчення, а також досить детальний опис саме канікулярних подорожей студента Університету Святого Володимира – В. Антоновича. Зауважимо, що прибувши після Одеської гімназії до Києва, В. Антонович вступив у 1850 р. на медичний факультет університету, а з 1856 р., зі здобуттям медичної освіти, продовжив навчання на історико-філологічному факультеті, тож студентське життя його було досить тривалим.

Слідчий зафіксував, зокрема, що під час навчання в університеті В. Антонович проводив вакаційний час у рідних і знайомих. Влітку

1851 р. у селі Ковачівці Подільської губернії, у швагра Васневського, у 1852 р. в селі Березівці Літинського повіту, у рідного дядька Йосипа Горського, у 1853 р. на запрошення своїх товаришів Гodeцького та Францкевича у селі Єленологи Мозирського повіту та селі Смольговське Слуцького повіту; у 1854 р. знову ж у дядька в Березівці; у 1856 р. у помісті Розеслава Рильського у селі Маковищах Київського повіту; у 1857 р. на Волині у своїх товаришів Дубецького, Загурського й Оржешки; у 1858 р. разом із товаришем Львом Гловацьким два місяці провів у Царстві Польському, бував у Пулавах, Любліні, Юзефові, Варшаві та Ченстохові [18, арк. 233-234].

1859 року з товаришем Тадеєм Рильським здійснив тривалу подорож Київською, Херсонською та Катеринославською губерніями. Зупинялися у селах Антоновка та Керелівка Звенигородського повіту (нагадаймо – рідне село Тараса Шевченка), у Мошнах Черкаського повіту, у Катеринославі, Херсоні й Одесі, а на зворотному шляху – у селі Брицьке у сестри, в Березівці у дядька й у Рильських.

Закінчивши університет, виїздив влітку 1860 р. до села Сопик, потім повертався до Києва займатися дисертацією, і знову ж їздив у Сопик, а також до села Гуцинці й у село Заливанщину Вінницького повіту до поміщика Поповського [18, арк. 234-234 зв.]. Як бачимо, поліцейські доволі ретельно й у подробицях зафіксували усю географію переміщень свого підозрюваного за усі роки його навчання в університеті, а головною причиною того була цікавість цього шляхтича життям українського народу.

Щодо мети таких активних подорожей, з обов'язковим завжди спілкуванням із селянами, В. Антонович пояснив слідчому, що бажав придивитися до народного побуту, мови, звичаїв, способу життя і т. п., задля написання у подальшому нарису про народний побут українських селян, з метою розміщення такого дослідження у науковому журналі. А щодо селянського одягу, який він традиційно носив під час таких подорожей (попри те, що сам належав до панської верстви), В. Антонович стверджував, що любить його носити винятково з міркувань естетичної симпатії. А до того ж він ним послуговувався під час вказаних «етнографічних екскурсій», оскільки йому здавалося, що у ньому зручніше збирати потрібні дані, оскільки селяни, за таких обставин, йому більше довіряють [18, арк. 234 зв.].

Про подібні подорожі студентів університету, а в їх числі й про свою подорож разом із по-

ляком Пршеднельським, згадував також Борис Познанський. Прикметно виглядає і перелік місць, які відвідували студенти, власне, щонайбільше – місця козацької слави: Чигирин, Суботів, Кременчук, Катеринослав, Кічкас, Хортиця, Томаківка, Нікополь, Капулівка, Покровське, Херсон, Олешки, Перекоп, Сімферополь, Бахчисарай, Одеса [10, с. 47-48]. Про участь у польових роботах разом із селянами (що за світоглядними переконаннями представників імперської влади є ганьбою дворянської гідності) згадував у своїх показах слідчому також і Тадей Рильський [18, арк. 86-88].

Ці краєзнавчі подорожі, як знаємо, лише утвердили юних захисників української культури в їхніх світоглядних переконаннях і саме вони у подальшому стають головними організаторами українознавчих досліджень і поширювачами ідей права українського народу на збереження власної національної самобутності, попри усю облудну імперсько-російську пропаганду щодо буцімто нероздільної єдності «русской» культури, як поєднання культур «братських плем'янь» «великоросов», «малоросов» і «білоросов». Вказані краєзнавчі дослідження представників української національної еліти Наддніпрянської України середини ХІХ ст. демонструють чудовий початок важливої національно-консолідувальної справи, значення й актуальність якої не лише не зменшилися з часом, але й зберігають свою нагальну необхідність і в нашому сьогоденні.

У числі найяскравіших постатей – організаторів краєзнавчого туризму на Західноукраїнських землях маємо справедливо згадати Івана Франка, який у 1883 р. заснував так званий «Етнографічно-статистичний гурток», що насправді виконував функції краєзнавчого товариства. І. Франко був також співорганізатором та учасником багатьох студентських мандрівок, зокрема, до гірських сіл Бойківщини та Гуцульщини.

Влітку 1884 р. І. Франком була ініційована мандрівка студентської молоді у Карпати, що набула значення широко запланованої національно-просвітницької та політичної акції. До програми цих мандрів входило не лише ознайомлення з історичними пам'ятками та з побутом народу, але й також виступи перед селянами із доповідями, концертами, зав'язування з ними дискусій тощо. Результатом таких мандрівок були не лише чисельні етнографічні записи, але й також їхнє дослідницьке опрацювання та публікація підсумків. Нині дослідники творчості нашого поета, письменника та філософа – І. Франка нарахову-

ють у його спадщині понад сотню науково-краєзнавчих праць [9, с. 25-26].

Отже, найкращі представники нашої національної еліти, як бачимо, вже у XIX ст. надавали величезного значення туристично-краєзнавчим подорожам і краєзнавчим дослідженням, як найкращим формам глибшого вивчення та пізнання змісту власної національної культури, а водночас – як способу нав'язування дружніх відносин і порозуміння між мандрівниками та представниками місцевості, яку ці мандрівники відвідують. Якщо ж глибше та відсторонено замислитися над змістом будь-якої туристично-краєзнавчої подорожі, то цілком вочевидь вона постає просто-доступним, цікавим і надзвичайно ефективним засобом розширення власного кругозору подорожуючого щодо розуміння своєї рідної землі та культури свого народу.

Мандрівник наочно відкриває для себе рідну землю й ті історичні пам'ятки про які можливо читав, чи чув, або ж вперше (лише під час подорожі) почує та дізнається щодо свого краю та щодо культури і побуту рідного народу. Й звісно, у таких подорожах, з відкриттям нового, цікавого, вражаючого (адже саме заради таких відкриттів організовуються подорожі) формується, як правило, любов, повага, пошанування, захоплення, зрештою – глибше знання своєї культури й історії, а відтак – чіткіше формується власне національне самоусвідомлення. Й усі ці «технологічні» наслідки краєзнавчо-туристичних подорожей представники нашої національної еліти, звісно, розуміли й саме тому не лише теоретично, але й на практиці своїй прагнули поширювати та популяризувати свої відкриття задля загальнонаціонального українського єднання та взаєморозуміння.

У нашій українській історії, як відомо, було чимало успішних епізодів згуртованої єдності та переможної консолідованості у прагненні досягти національного визволення та встановлення соціальної справедливості. Проте, на жаль, наша історія (через багатостолітню бездержавність) значно більше наповнена розбратом, внутрішніми протистояннями та взаємопоборюваннями, нерозумінням політичних процесів, байдужістю до антиукраїнських гасел і маніпуляцій наших недругів тощо. Аби розуміти зміст цих помилок і вміти їх уникати необхідно знати засадничі принципи й умови формування національної згоди й єдності, а також знати наш національний досвід – історію формування української нації. Важливо розуміти, які чинники сприяють нашому укра-

їнському самоусвідомленню, вихованню нашого національного чуття єдиної родини, нашому національно консолідованому бажанню, за словами Тараса Шевченка – аби була «в своїй хаті, своя й правда, і сила, і воля»; аби нарешті реалізувався Кобзаревий заклик – «обніміться ж, брати мої...».

Одним із найдієвіших засобів формування відносин повного порозуміння поміж людьми (навіть між собою не знайомими) – представниками однієї національної ідентичності є, звісно, *культура*. Спільна мова спілкування, національні світоглядні цінності й ідеали, традиції, звичаї, релігійні вірування – усе це сукупно формує національну культуру та гуртує, єднає, забезпечує взаємну впізнаваність одним одного носіями певної культурної спільноти. Визнання спільного культурного єднання дозволяє з більшою довірою, більш ефективно (у сенсі розуміння деталей) і за максимально ширшим діапазоном тем спілкуватися з представниками своєї культурної спільноти, у порівнянні з усіма іншими людьми, що до неї не належать.

Прикметно заслуговує наголошення факт, що попри перебування протягом багатьох століть у середовищах різних іншокультурних і чужомовних впливів (через власну бездержавність) українці на усіх етнічних теренах зберегли свою мову та сформували відтак не три, не чотири різних, а одну єдину українську націю. Осмислюючи цей феномен, ми виходимо на необхідність говорити ще про один чинник формування нації – історичний.

Історія зближує нас з усіма українцями попередніх століть і зміцнює відтак наше відчуття належності до чисельної та багатостолітньої «національної родини», а також формує відчуття співпричетності до усього, що було у минулому. Саме через відчуття нерозривності зв'язку з нашими попередниками, сприймаючи їх як своїх рідних, ми радіємо їхнім перемогам і співчуваємо їхнім стражданням і поразкам, як своїм особистим (Дарма, що все вже давно відбулося й, здавалося б, минулося, проте ми його досі переживаємо та співпереживаємо, згадуючи наших предків – сучасників і діячів у тих подіях минулого). Отож, сприймаючи українське культурне середовище як своє рідне, ми відчуваємо піднесення, коли читаємо про своє славне, величне минуле, або відтворюємо в уяві героїчні події, слухаючи оповіді про минуле.

Таким чином, спираючись на історію, людям можна прищепити духовне піднесення та радість, національні гордощі, високу націона-

льну гідність і самоповагу, але не меншою мірою – слабкодухість, самозневагу, розчарованість. Тому надзвичайно важливим є, що ми згадуємо з минулого, яких героїв шануємо, на які події орієнтуємося, як на визначальні в історії нашого народу.

Чуття єдності з минулим і проєкція у майбутнє поєднують усі покоління належних до однієї нації людей, спонукаючи до шанування свого коріння та виховуючи чутливе ставлення та відповідальність за долю сьогодення та майбуття. Людина зі знанням і переживанням змісту рідної історії усвідомлює себе однією із ланок нерозривного національно-історичного ланцюга подій, набуваючи таким чином відчуття співпричетності та навіть безсмертя у течії національної історії. Іншими словами кажучи, національно-самосвідома людина бачить у своїй нації продовження себе, а отже у безсмертності нації – власну безсмертність; або принаймні через причетність до вічної справи боротьби за національні інтереси прадів-дідів-батьків також безсмертність і власної боротьби. Поєднання двох вище зазначених чинників – культурного й історичного, формує у своїй синтезі третій чинник – відчуття емоційної спорідненості з носіями такої ж (своєї рідної) ідентичності.

Усвідомлення своєї національної ідентичності (тобто, «хто я?», або «хто ми є»?) породжує *емоційний зв'язок* між людьми належних до однієї нації, і цей зв'язок є більше психологічним, аніж раціональним. Тобто, ми більшою мірою «відчуваємо» свою близькість, спорідненість із собі подібними носіями такої ж ідентичності, аніж здатні усвідомлювати розумом, що саме нас об'єднує. Нас більше ріднять емоції, а за певних обставин, навіть почуття любові, особливо на тлі остороги, або навіть ворожості до тих, хто нам (нашій нації) загрожує. Сила сентиментальних емоцій здатна навіть надихати нас до жертвності в ім'я інтересів своєї рідної родини – нації, пов'язувати з нею сенс свого життя, спонукати до героїчних вчинків, бачити вищою своєю метою – збереження й утвердження своєї нації.

Реалізацію (або умовно кажучи, «роботу») усіх вказаних вище чинників, а крім них ще й чинника *територіального* поширення нашої культури (тобто, розмову про наш національний простір – «святую українську землю»), а також чинник *політичний* (розмову про необхідність політичної самореалізації української нації), тобто ідею важливості здобуття національної держави, як єдиної надійної запоруки вільного розвитку національної культури –

сукупно цілком легко та, вочевидь, доступно можна забезпечити у кожній краєзнавчотуристичній подорожі.

Таким чином, краєзнавчий туризм в Україні може відігравати надзвичайно важливу роль національно-культурної консолідації й успішного налагодження міжрегіональних зв'язків порозуміння усіх українців. Проте, таку роль не можна забезпечити на гідному рівні без державної підтримки та заохочення. Державні органи влади як центрального так і регіонального рівня, у співпраці з громадськими організаціями й, навіть, політичними партіями, мали б заохочувати до розробки певних історико-патріотичних туристично-краєзнавчих маршрутів і сприяти відвідуванню їх принаймні учнями, молоддю, студентами. Не менш важливо сприяти також публікації й поширенню належної просвітницької літератури, яка б вдало забезпечувала пізнавальний інтерес туриста. Отож засади краєзнавчого туризму, сформовані в Україні понад століття тому, залишаються актуальними, як переконуємося, й нині, а їхня реалізація слугуватиме розв'язанню важливих суспільно-політичних проблем сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабанов Г.В., Сайчук В.С. Динаміка і структура наукового пошуку в галузі туризму і рекреації в Україні. Київ: НАУ, 2017. 100 с.
2. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2006. 288 с.
3. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Конкуренентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посібник. Київ: Освіта України, 2012. 508 с.
4. Гердер Йоган Готфрид. Идеи о философии истории человечества. *Избранные произведения*. Москва, Ленинград: Госуд-е изд-во худож. лит-ры, 1959. С. 227-230.
5. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2007. 224 с.
6. Куддла Н.Е. Управління якістю в туризмі: підручник. Київ: ЦУЛ, 2015. 328 с.
7. Лукашевич М.П., Шандер Ф.Ф. Соціологія туризму. Курс лекцій. Ужгород, 2008. 340 с.
8. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. Київ: Знання, 2008. 661 с.
9. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. Київ: Знання, 2006. 575 с.
10. Познанський Б.С. Воспоминания. Москва: Издание «Украинской жизни», 1913. 68 с.
11. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид. виправлене та доповнене. Київ: КНТЕУ, 2009. 463 с.
12. Ткачук Л. Сутність туризму як багатоаспектного суспільного явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017, *Географія*. Ч.1 (66) / 2 (67). С. 109-113.
13. Федорченко В.К., Дворова Т.А. Історія туризму в Україні: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2002. 195 с.
14. Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Охріменко М.І., Цехмістрова Г.С. Педагогіка туризму. Київ: Вид. Дім «Слово», 2004. 296 с.
15. Філософія туризму: навч. посіб. / За ред. Пазенка В.С.,

Федорченка В.К. Київ: Кондор, 2004. 268 с.

16. Франко І.Я. Галицьке краєзнавство. *Зібрання творів*. У 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 116-150.

17. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании. *Собрание сочинений / Гл. ред. А.М. Еголин. В 11 т.* Москва, Ленинград: Издат-во академии педагогических наук, 1948. Т. 2. С. 69-166.

18. Центральний державний історичний архів України у Києві, ф.442, оп.810, спр.132 «Переписка с III отделением,

киевским губернатором, киевским, бердичевским и сквирским земскими исправниками о производстве обысков и аресте студентов Киевского университета Рьельских Ф. и И., Васильевского Г., Загурского И. и др., обвиняемых в проведении агитации среди крестьян Киевской губернии за отказ от выполнения барщины, освобождения их от крепостной зависимости и хранения нелегальной литературы», 351 арк.

19. Школа І.М., Корольчук О.П. Менеджмент туризму: Підручник. Чернівці, 2011. 464 с.

Земський Юрій Становлення краєзнавчого туризму в Україні XIX ст.

Важливість виховувати підрастаючі покоління із активним залученням їх до пізнання рідної історії та прищеплення любові до рідної землі – як складових формування національно-патріотичної свідомості – було відзначено ще у середині XIX ст. Саме з того ж часу ми маємо вести відлік зародження краєзнавчого туризму в Україні. У Наддніпрянщині це були хлопомани, на чолі з Володимиром Антоновичем, а у Західній Україні чільним теоретиком і практиком-засновником краєзнавчого туризму виступив Іван Франко.

Туристично-краєзнавчі подорожі дозволяють просто-доступно, цікаво та надзвичайно ефективно не лише розширювати кругозір подорожуючого щодо знання своєї рідної землі, її історії та культури свого народу, але й формувати стійкі емоційні враження – піднесення, захоплення, гордоців – що є засадами патріотичних почуттів. У краєзнавчих мандрівках, з відкриттям нового, цікавого, вражаючого (адже саме заради таких відкриттів організуються тури) формується, як правило, любов, повага, пошанування, зрештою – глибше знання своєї культури й історії, а відтак – чіткіше формується власне національне самоусвідомлення.

Ключові слова: краєзнавчий туризм, історія та культура народу, формування патріотизму, національне самоусвідомлення

Земский Юрий Становление краеведческого туризма в Украине XIX в.

Важность воспитания подрастающих поколений с активным привлечением их к познанию родной истории и приобщению им любви к родной земле – как составляющих формирования национально-патриотического сознания – было отмечено еще в середине XIX в. Именно с того же времени мы должны вести отсчет зарождения краеведческого туризма в Украине. В Надднепринской Украине это были хлопоманы, во главе с Владимиром Антоновичем, а в Западной Украине главным теоретиком и практиком-основателем краеведческого туризма выступил Иван Франко.

Туристско-краеведческие путешествия позволяют просто, доступно, интересно и очень эффективно не только расширять кругозор путешественника относительно знаний своей родной земли, ее истории и культуры своего народа, но и формировать устойчивые эмоциональные впечатления – возвышение, восторг, гордость – которые являются главными принципами воспитания патриотических чувств. В краеведческих странствиях, с открытием нового, интересного, впечатляющего (ведь именно ради таких открытий организуются туры) формируется, как правило, любовь, уважение, готовность к защите, наконец – глубокое знание своей культуры и истории, а следовательно – более четкое формирование собственного национального самосознания.

Ключевые слова: краеведческий туризм, история и культура народа, формирование патриотизма, национальное самосознание

Zemsky Yuriy Development of Regional Tourism in Ukraine (19th Century)

In the recent decades tourism has started rapid growth, thus becoming an increasingly profitable business sphere. Consequently, it has become a subject of numerous economic researches. Nevertheless, it deserves no less attention of social and political science as it performs nation unifying function. The latter is typical to internal regional tourism. By involving younger generations in the process of learning their native history we are able to raise their national awareness and provide fundamental patriotic upbringing.

The origin of regional and ethnographic tourism in Ukraine dates back to the middle of the 19th century. The representatives of this phenomenon in Central Ukraine were V. Antonovych and his followers (popularly known as 'khopomany'); in Western Ukraine similar ideas were aired by I. Franko.

Regional and ethnographic trips inside a particular country make it possible to broaden person's world outlook, increase knowledge about their native country, its history, culture as well as shape firm patriotic feeling, i.e. national pride, respect of their own culture, traditions and beliefs. During regional trips, discovering new aspects of native culture students get a more rounded picture of their culture, shape their national identity and develop cultural awareness.

Keywords: regional and ethnographic tourism, history and culture of a nation, patriotism, national and cultural awareness